

İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi

Effect of Nuclear Program of Iran on Turkish Foreign Policy

Hasan ÜRKÜT* ve Gökhan SARI**

Öz

Son yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu'da daha aktif bir rol üstlenmesine bağlı olarak Türk Dış Politikasının "Orta Doğululaştığı" ve bunun Batı'dan uzaklaşması anlamına geldiği argümanı uluslararası ilişkiler üzerine yazılan literatürde giderek kabul görmeye başlamıştır. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, yoğun bir diplomasi trafiği ve güvenlik sorunlarının ortaklaşa çözülmesiyle tehditleri fırsatlara çevirmeyi planlayan bir vizyonla Türkiye, İran nükleer krizine aktif bir şekilde müdahil olmuştur. Türk karar alıcıları, Batılı güçlerin yaptırımlara yönelik eğilimine rağmen, İran yönetiminin nükleer politikalarına karşı daha yumuşak bir üslubu benimsemiştir. Bu çalışmada, bu gerçeklerden hareketle, 2010 yılı NATO Lizbon Zirvesinde kabul edilen Füze Kalkanı Projesi'ne (FKP) kadar olan sürede Türkiye'nin İran nükleer programına ilişkin yürüttüğü politikalarla ilgili anlamlı açıklamalar getirmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin İran nükleer programından kaynaklanan tehdit algılamaları çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Bu çalışmada, sonuç olarak, İran'ın nükleer programının bölgesel ve küresel yarattığı etki ile Türkiye'nin bu soruna yaklaşımı geçmişten çıkarılan dersler çerçevesinde geleceğe

199

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 10

Sayı: 20

* J. Yzb., Amasya İl Jandarma Komutanlığı. Yazar, 2013 yılında Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü'nde Uluslararası Güvenlik ve Terörizm alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. e-posta: hurkut06@gmail.com

** Dr. J. Alb., Jandarma Meslek Yüksek Okulu, Güvenlik Bilimleri Bölüm Başkanı, e-posta: gokhansari@yahoo.it

yönelik değerlendirmelerle ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran Nükleer Programı, Eksen Kayması, Füze Kalkanı Projesi, Komşularla Sıfır Sorun Doktrini, Tehdit Algısı.

Abstract

In recent years, the fact that Turkish Foreign Policy turns to Middle East perspective by assuming a more active role in the Middle East, which means moving away from the West gradually has become an accepted argument in the literature on international relations. With a vision of economic interdependence, of an intense diplomatic traffic, of security problems, which are jointly to be solved, and of planning to turn the threats into opportunities, Turkey has been actively involved in Iran nuclear crisis. Contrary to the tendency of Western Powers for sanctions, Turkish decision-makers have adopted a softer style against the Iranian government's nuclear policy. Considering these facts, this study tries to provide meaningful descriptions of the policies carried out by Turkey about the Iranian nuclear program until the Missile Shield Project, which was accepted at 2010 NATO Lisbon Summit. In addition, Turkey's threat perceptions resulting from the Iran's nuclear program are examined with their varying dimensions. In conclusion, this study tries to make assessments about the future by using the lessons from the past and within the framework of the regional and global effect of Iran's nuclear program and of Turkey's approach towards this problem.

Key Words: *Iran's Nuclear Program, Axis Shift, Missile Shield Project, Zero Problems with Neighbors Doctrine, Threat Perception.*

1. Giriş

Türkiye-İran ilişkilerine tarihsel olarak bakıldığında 1639 tarihli Kasr-ı Şirin anlaşmasına kadar dönem dönem savaşlarla, bundan sonrasında ise daha çok rekabet ve çekişmeler ile dolu olduğu görülür. İki ülke arasında yaşanan sorunlar ise daha çok jeopolitik ve mezhepsel nedenlere dayanmaktadır. Ayrıca son yıllarda PKK terör örgütü iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir faktör olarak ön plana çıkmıştır.

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’nin dış politikasındaki değişim ilişkilerin seyrine yansımıştır. Komşularıyla sorunlarını diplomasi, diyalog ve ekonomik anlamda yapılacak anlaşmalarla çözüme yönündeki Türk Dış Politikasında öne çıkan eğilim, 2003 yılından itibaren devam etmekte olan İran nükleer krizi konusundaki Ankara’nın tutumunda belirleyici olmuştur.

Ankara’nın İran nükleer krizindeki aktif rolü; 2009 yılında İran ve Viyana Grubu’nun¹ İran’ın sahip olduğu düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum miktarının (1200 kg) Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü’nde (TNAR) kullanılacak nükleer yakıt çubukları ile takasını öngören anlaşmanın çökmesini takiben başlamıştır. Anlaşmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine dönemin UAEA Başkanı Muhammed El Baradei’nin İran’ın elindeki az zenginleştirilmiş uranyumu geçici olarak Türkiye’de depolanmasını teklif etmesi ile Türkiye, İran’ın nükleer programı ile ilgili sürece aktif olarak dâhil olmaya başlamıştır. Bu sürecin devamında Türkiye ve Brezilya, 17 Mayıs 2010 tarihinde İran ile uranyum takası konusunda uzlaşmaya vardıkları halde, bunun İran’ın yeni yaptırım kararları karşısında diplomatik bir manevrası olarak yorumlanması ile sonuçsuz kalmıştır.² Daha sonra Türkiye’nin 9 Haziran 2010 tarihli BM Güvenlik Konseyi’nin 1929 Sayılı Yaptırım Kararına hayır oyu kullanması, Türkiye’nin İran’ın nükleer programını korumaya çalıştığı yönünde eleştirilere yol açmış ve uluslararası toplum tarafından “eksen kayması” tartışmalarını tetiklemiştir.³

Bu bağlamda 19-20 Kasım 2010 tarihlerinde Lizbon’da yapılan NATO Zirvesi ve İttifak’ın yeni stratejik anlayışı çerçevesinde görüşülen

¹ ABD, Rusya ve Fransa.

² Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, Bilgesam Yayınları Rapor No: 40, 2012, s. 11, <<http://www.bilgesam.org>>, (Erişim Tarih:09.08.2012); Muhammad Sahimi, Major Deal Agreed on Tehran Uranium, <<http://www.pbs.org>>, (Erişim Tarihi: 18.05.2013)

³ Sıtkı Egeli ve Serhat Güvenç, “NATO’nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Orta Doğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 40, Nisan 2012, s. 23.

Füze Kalkanı Projesi (FKP), Türk Dış Politikası açısından bir test alanı olmuştur. Bu projenin tehdit kaynağının İran olarak tanımlanmasından rahatsızlık duyan ve “komşularla sıfır sorun anlayışı”na zarar vereceğinden endişe duyan Türkiye, projeyi doğrudan bir ülkenin hedef olarak açıkça gösterilmemesi ve FKP’nin Türk toprakları üzerinde tam bir kapsama sağlanması koşuluyla kabul etmiştir.

Gelişen bu durum; Türk karar alıcılarının İran yönetiminin nükleer politikalarına karşı nasıl bir pozisyon alacağı, bu krizin çözümünde Türkiye’nin girişimlerinin ne derece başarı olacağı, İran’ın ne kadar bir tehdit oluşturduğu konularını gündemimize taşımıştır. Ayrıca İran yönetiminin Şah döneminde başlattığı nükleer programının sadece dış politika hedeflerine değil; aynı zamanda iç politika hedeflerine yönelik olduğu da değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada Türk-İran ilişkilerinin analizi ve bu tarihsel sürece bağlı olarak Türkiye’nin İran nükleer programı karşısında aldığı tutumu ve Türkiye’nin nükleer diplomasisi incelenecektir. Daha sonra Türkiye ve “eksen kayması” tartışmaları ele alınarak İran’dan kaynaklanabilecek balistik füze tehdidine karşı kurulan NATO füze savunma sistemi ve Türkiye’nin bu süreçteki politikası değerlendirilecektir.

2. Tarihsel Düzlemde Türk-İran İlişkilerinin Analizi

İran, Türkiye’nin sınırlı değişiklikler dışında, 1639 Kasr-ı Şirin anlaşmasından bu yana sınır değişikliği ve savaş yaşamadığı tek komşusudur. Çatışma ve savaşın yaşanmadığı bu tarihi geçmişe rağmen, Türkiye ve İran ilişkilerinde Osmanlı döneminde yaşanan mezhep mücadelesi (Şii-Sünni), bölgesel üstünlük arayışı ve İran’ın PKK sorununa yaklaşımı iki ülke ilişkilerini zaman zaman olumsuz etkilemiştir.⁴

Türkiye ve İran ilişkilerinde, özellikle iki ülkenin jeopolitik konumları ile kültürel ve mezhepsel farklılığı öne çıkaran kimlikleri belirleyici olmuştur.⁵ Tarih boyu her iki devletin kimliklerinin ve

⁴ Mustafa Yetim ve Rıdvan Kalaycı, “Türkiye İran İlişkileri: “Sıfır Sorun mu”, Nükleer Sorun mu?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 86.

⁵ Berna Gürkaş, “Türkiye-İran İlişkileri”, Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı (Ed.),

rejimlerinin farklı olması; bu devletlerin küresel sistemdeki konumlarını, bölgesel vizyon arayışlarını ve ikili ilişkilerini ciddi şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla bölgelerinde etkinlik sahibi olan bu iki ülke, aslında sürekli bölgesel hegemonya mücadelesi ve rekabet içerisinde olmuşlardır. Bu hegemonya mücadelesinin, Osmanlı ve Safavi hanedanlarının çatışmasından başlayan çok derin tarihî kökenleri olduğu düşünülmektedir.⁶ Özellikle İran İslam Devriminden sonra iki ülke rejimleri tam anlamıyla birbirine zıt hale gelmiştir. Bölgede laik, demokratik, batılı bir yapıyı temsil eden Türkiye ile Batı karşıtı, İslamcı, devrimci İran arasında ideolojik rekabet had safhaya çıkmıştır.⁷

Ayrıca iki ülke ilişkileri üzerinde bölgesel gelişmelerin de belirleyici etkisi olmuştur. Örneğin 1. Körfez Savaşı süresince ve sonrasında İran, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki kontrolünü ve oradaki Iraklı Kürtler üzerinde etkisini arttırmaya çalıştığını düşünürken, Türkiye-İran ilişkilerinde gerilim bu dönemde yükselmiştir. İran bu doğrultuda, Türkiye'nin özellikle ABD ile bölgedeki İran etkisini azaltmak için iş birliği yaptığını düşünmüştür. Türkiye de aynı şekilde bölgede zayıflayan Irak karşısında artacak olan İran etkisinden endişe duymuştur. Başka bir örnek de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da bağımsız devletlerin kurulması sonrasında bölgede nüfus alanı oluşturmak isteyen Türkiye ve İran arasında mücadelede görülmüştür.⁸ İran bu dönemde ABD-Türkiye-Azerbaycan "eksenini" dengelemek için Rusya ve Ermenistan ile yakın ilişkiler kurmuştur.⁹

Türkiye ile İsrail arasında 1990'larda gelişen "stratejik" ilişkinin Türkiye-İran ilişkileri üzerine etkisi de önemlidir. Türkiye'nin ABD ve

Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007, s. 220.

⁶ Arif Keskin, "Tüm Boyutları ile Türkiye-İran İlişkileri", *Stratejik Analiz*, Sayı 53, Eylül 2004, s. 22-23.

⁷ Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, "Türkiye-İran İlişkileri: Güvenlik Perspektifinden Bir Değerlendirme", Eylül 2005, s. 2, <http://www.academia.edu> (Erişim Tarihi: 08.02.2012).

⁸ Atilla Eralp ve Özlem Tür, "İran'la Devrim Sonrası İlişkiler", Meliha Benli Altunışık (Ed.), *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik, Güvenlik*, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s. 80-82.

⁹ Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, a.g.m., s. 4.

İsrail ile ilişkilerini geliştirmesinden İran son derece rahatsız olmuş; buna karşılık Türkiye de İran'ın Suriye ile yakın ilişkilerini kendi güvenliğine bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Keza Suriye ile İran arasındaki “stratejik” ilişkilerin arkasındaki neden, Türkiye'ye karşı ortak düşmanlık ve PKK terörizmini desteklemek hususundaki iş birliği olarak görülmüştür.¹⁰

Türk-İran ilişkilerinde yaşanan tüm bu çatışmalara rağmen 2000'li yıllardan sonra Türk dış politikasında hâkim olmaya başlayan “Komşularla Sıfır Sorun” anlayışı, iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu etki yapmış ve iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında ortak çıkarlar gelişmeye başlamıştır. Fakat İran ile iyi ilişkiler geliştirmek, Türkiye'nin uluslararası toplum tarafından özellikle son dönemde İran'ı savunan bir devlet olarak algılanmasına yol açmıştır.¹¹ Bu bağlamda, İran'ın nükleer sorununa ilişkin krizde Türkiye aktif bir şekilde müdahil olmuş ve ABD öncülüğünde uluslararası güçlerce tercih edilen yaptırımlara dayalı yol haritasının hilafına, diplomatik araçları öne çıkaran alternatif bir yaklaşımı savunmaya başlamıştır.¹²

3. Türkiye'nin İran Nükleer Programı Karşısında Aldığı Tutum

Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin son zamanlarda ivme kazanmasıyla birlikte, Türk karar alıcıları İran yönetiminin nükleer politikalarına karşı;

- İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer çalışmalar yapmaya hakkı olduğu,
- Sorunun şiddete başvurulmadan diplomatik yollarla çözülebileceği,
- İran dışında İsrail'in de nükleer silahlara sahip olduğundan yola çıkarak bölgenin kitle imha silahlarından arındırılması gerektiği,

¹⁰ a.g.m.

¹¹ Tarık Oğuzlu, “Türk Dış Politikasında Eksen Tartışması: Türkiye Avrupalılaştırken Avrupa'dan Uzaklaşıyor mu?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 12, Aralık 2009, s. 45; Mustafa Yetim ve Rıdvan Kalaycı, a.g.m., 86; Barış Doster, “Türk Dış Politikası ve Bölgesel Güç Olma Çabası”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 42, Haziran 2012, s. 23.

¹² Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 20.

- ABD ve diğer nükleer silahlara sahip ülkelerin, kendileri kitle imha silahlarına sahipken bu konuda İran'a baskı yapmalarının tezat oluşturduğu şekilde daha yumuşak bir tutum sergilemeye başlamıştır.¹³

Özetle, Türkiye'nin İran'ın nükleer çalışmalarının amaç ve kapsam yönünden olduğu kadar, bu çalışmalara yönelik alınacak tedbirler konusunda da uluslararası toplumdan daha farklı bir tutum sergilediği söylenebilir. Türkiye, nükleer sorunun çözümünde İran'a uygulanacak ekonomik ve siyasi yaptırımların bu ülkeyi görüşmelere çekeceği ve nükleer çalışmalarından geri adım atmasını sağlayacağı şeklindeki uluslararası toplumdaki hâkim görüşü¹⁴ paylaşmamaktadır.¹⁵

Türkiye, İran'a karşı alınan yaptırım kararlarının İran halkına zarar getirmekten başka hiçbir şeye yaramayacağını,¹⁶ BM yaptırım kararlarının İranlı karar alıcılarını nükleer programları konusunda daha da hırslandıracağını düşünmektedir. Bu açıdan Türkiye, sorunun diplomatik yöntemler ve diyalog yoluyla çözüm bulunması gerektiğini,¹⁷ bölgede normalleşmenin sağlanması için yeni yaptırımların kabul edilemez olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸

Türkiye'nin İran nükleer programı karşısında niçin bu tutumu aldığı anlaşılabilmek için ayrıca Türkiye'nin nükleer silahların yayılması politikası ve nükleer diplomasisini de anlamak gerekmektedir.

¹³ Burada özellikle İsrail'in nükleer silahlara sahip olmasının yarattığı hukuksal durumun göz ardı edilmemesinde yarar vardır. Kemal İnat ve İsmail Numan Telci. "Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, s. 100-101.

¹⁴ Mark Fitzpatrick, "Iran: The Fragile Promise of the Fuel-Swap Plan", *Survival*, Cilt 52, Sayı 3, Haziran-Temmuz 2010, s. 86-87.

¹⁵ Mustafa Yetim ve Rıdvan Kalaycı, a.g.m., 105.

¹⁶ Serdar Poyraz, "Turkish-Iranian Relations: A Wider Perspective", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Policy Brief No 37*, s. 105. <<http://www.setav.org/Ups/dosya/7815.pdf>>, (Erişim Tarihi: 19.10.2012).

¹⁷ Kemal İnat, "Türkiye'nin İran Politikası 2008", Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.), *Ortadoğu Yıllığı 2008*, İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s. 18.

¹⁸ Kemal İnat ve İsmail Numan Telci, a.g.k., 103-104.

3.1. Türkiye'nin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Politikaları

Türkiye, Kitle İmha Silahları (KİS)'nin yayılmasına her zaman karşı olmuş, nükleer silahtan arındırılmış bölge oluşturulmasını desteklemiş ve nükleer silah sahibi devletlerin nihayetinde silahsızlanmasını savunmuştur.¹⁹ Bu bağlamda Türkiye, bölgede herhangi bir ülke tarafından nükleer silah elde edilmesinin bölgede silahlanma yarışını ve gerilimleri artıracığını, bölge dengelerini altüst edeceğini ve Türkiye'nin stratejik önemini azaltacağı düşünmektedir.²⁰ Zira nükleer silahların yayılmasını önleme ve silahsızlanmayı desteklemenin Ankara'ya güvenilir ve sadık bir uluslararası ortak imajı verdiği ve değişken Orta Doğu'daki gerilimleri azalttığı düşüncesi mevcuttur.²¹ Aksi takdirde NATO korumasından faydalanamamasına ve BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarına maruz kalmasına yol açabileceği ve komşularının kendisine karşı hasmane politika izlemesine sebep olabileceği ihtimali, bu düşünceye neden olmaktadır.²² Bu sebeple Ankara, İran meselesinin diplomasiyle aşılması gerektiğine vurgu yapmış, askerî anlamda da aktif savunma kapsamına giren karşılıkları değerlendirerek füze kalkını projesine destek vermiştir.²³

206

Security
Strategies

Year: 10

Issue: 20

¹⁹ Türkiye, KİS'in yayılmasını yöneten en kapsamlı üç anlaşma olan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı (NPT), Kimyasal Silah Sözleşmesi'ni (CWC) ve Biyolojik Silah Konvansiyonu'nu (BWC) imzalamıştır. Bkz. Sinan Ülgen, "Türkiye'nin Nükleer Programının Güvenlik Boyutu: Nükleer Diplomasi ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Politikaları", *Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM)*, Discussion Paper Series, 2011, s. 11. <<http://www.edam.org.tr>>, (Erişim Tarihi: 18.06.2012).

²⁰ Mustafa Yetim ve Rıdvan Kalaycı, a.g.m.,105.

²¹ Sinan Ülgen, "Türkiye'nin Nükleer Programının Güvenlik Boyutu:..." s. 12; Şebnem Udum, "Türkiye'nin İran Nükleer Meselesindeki Siyaseti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 43, Temmuz 2012, s. 102-103.

²² Mustafa Kibaroğlu, "Enerji mi? Silah mı? Nükleer'in İki Yüzü", *Avrasya Dosyası Nükleer Özel Sayı*, 2005, s. 9-11, <<http://www.mustafakibaroglu.com>>, (Erişim Tarihi: 14.10.2012).

²³ Şebnem Udum, a.g.m., s. 103.

3.2. Türkiye'nin Nükleer Diplomasisi

Türkiye 40 yılı aşkın bir süredir yabancı enerji tedarikçilerine olan bağımlılığı azaltmak amacıyla bir yerli nükleer enerji programının geliştirilmesini amaçlamıştır. Türkiye, nükleer enerjiyi karbon salınımını düşürmenin ve aynı zamanda istikrarsız yabancı enerji tedarikçilerine bağımlılığı azaltmanın bir yolu olarak görmektedir.²⁴ Türkiye bu kapsamda Şubat 2006 ile Ocak 2007 tarihleri arasında, yeni veya durağan olan nükleer enerji programını başlatmak/devam ettirmek isteyen 13 Orta Doğu ülkesi arasında yer almıştır.²⁵

Türkiye'nin bu konuda attığı adımlardan en önemlisi, Türkiye ve Rusya arasında 12 Mayıs 2010 tarihinde imzalanan ve 18 Temmuz 2010 tarihinde TBMM tarafından kabul edilerek yasalaşan ve Akkuyu'da Nükleer Güç Santralinin tesisi ve işletimini öngören anlaşma olmuştur.²⁶

Türkiye'nin nükleer diplomasisi, yerli nükleer enerji programını geliştirmeyi amaçlayan ve nükleer silah sahibi olmayan bir devlet olması gerçeğinden büyük oranda etkilenmektedir. Ankara, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın (Nuclear Non Proliferation Treaty- NPT) 4. Maddesi'nden kaynaklanan barışçıl nükleer faaliyetleri yürütme hakkını ve nükleer tedarikçi ülkelerin nükleer teknolojilerin ve malzemelerin değişiminde kolaylık sağlamaları hükmünü katı bir şekilde yorumlamaya devam etmektedir. Son yıllarda, Türkiye'nin bu yorumu özellikle nükleer enerjiye geçişe istekli ülkelerin zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerine erişimini sınırlamaya yönelik uluslararası çabalar söz konusu olduğunda, Türkiye ve bazı Batılı müttefikleri arasında bir sürtüşme nedeni olmuştur. Türkiye de bu çabaları kendi nükleer programı için bir tehdit olarak görmüş ve her ülke gibi İran'ın da NPT'ye taraf bir ülke olarak barışçıl

²⁴ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 14.10.2013); Sinan Ülgen, "Türkiye'nin Nükleer Programının Güvenlik Boyutu..." s. 14-15.

²⁵ John Chipman, "Nuclear Programmes In The Middle East: In the shadow of Iran", *The International Institute for Strategic Studies (IISS) Press Statement*, 20 Mayıs 2008, <<http://www.iiiss.org/publications>> (Erişim Tarihi: 15.10.2012).

²⁶ Mustafa Yetim ve Rıdvan Kalaycı, a.g.m., 104-105.

amaçlı nükleer faaliyetlerde bulunma hakkı olduğunu belirtmiştir.²⁷

Enerji ihtiyacını büyük oranda dışarıdan karşılıyor olması, Türkiye'nin nükleer diplomasisini anlama açısından önemlidir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'nin dış enerji kaynaklarına olan bağımlılığı 1990 yılında %51,9 iken; 2008'de %72,8'e ve bugün %84 oranına ulaşmıştır.²⁸ Bu durumdan kurtulmak için alternatif projeler geliştirme çabası içine girilmiş ve bu kapsamda nükleer enerjinin 2023 yılına kadar Türkiye'nin elektrik üretiminin %5'ini sağlaması planlanmıştır.²⁹

Sinan Ülgen'e göre, Türkiye'nin barışçıl amaçlı uranyum zenginleştirme konusundaki egemenlik hakkını korumak istemesi, ileride yaşanabilecek bir enerji darboğazı (yetersizliği) için hayati öneme sahiptir. Türk karar alıcılarına göre, bu enerji darboğazlığı gelecek yıllarda birçok sebepten dolayı ortaya çıkabilir. Bu konuda Türkiye'nin 1975 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra karşılaştığı ambargonun benzer şekilde gelecekte de nükleer yakıt çubukları için olabileceğini düşünmektedirler.³⁰

Sonuç olarak, uluslararası toplumdan farklı olarak Türkiye, kendi nükleer enerji üretim projelerinden dolayı da Tahran'ın uranyum zenginleştirme ve barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiyi kullanma hakkı olduğunu ileri sürmektedir.

3.3. İran Nükleer Krizinde Türkiye'nin Rolü

Türkiye'nin İran nükleer krizindeki aktif rolü, Viyana Anlaşması'nın hayata geçmemesinden sonra başlamıştır. Kasım 2009'da, anlaşma zemininin ortadan kalkması ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Genel Sekreteri Muhammed El Baradei, İran'ın düşük

²⁷ Sinan Ülgen, "Türkiye'nin Nükleer Programının Güvenlik Boyutu:..." s. 15.

²⁸ Dış İşleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Stratejisi", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 17.09.2013).

²⁹ Oğuz Türkyılmaz, "Turkey's Energy Policies: Suggestions for a Change", *Insight Turkey*, Cilt 12, Sayı 3, 2010, s. 49-52. <<http://file.insightturkey.com>>, (Erişim Tarihi: 17.10.2012).

³⁰ Sinan Ülgen, "Preventing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: What Role for Turkey?", *Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM)*, Discussion Paper Series, Haziran 2010, s. 8, <<http://www.edam.org.tr>>, (Erişim Tarihi: 19.10.2012).

derecede zenginleştirilmiş uranyumunun Türkiye’de tutulması fikrini ortaya atmıştır. Baradey Türkiye’nin arabulucu rolünü oynayıp Fransa vaat edilen nükleer yakıt çubuklarını Tahran’a teslim edene kadar düşük derecede zenginleştirilmiş uranyumu kendi topraklarında tutarak İran’ın bu anlaşmaya razı edilebileceğini düşünmüştür.³¹

Baradey’in önerisinden sonra, konu ilk defa 9 Kasım 2010’da, İslam Konferansı Örgütü Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (ISEDAK) Zirvesi için İstanbul’da bulunan İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad ve Dışişleri Bakanı Muttaki ile Türk muadilleri arasında görüşülmüştür. Ancak İran’dan gelen ilk resmî açıklamalar olumsuz olmuştur. Nihayet İran Dışişleri Bakanı Muttaki 18 Kasım’da yaptığı açıklamada İran’ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu kesinlikle ülke dışına çıkarmayacağını açıklamıştır. Bu gelişmeler uluslararası toplum tarafından Viyana Anlaşması ve Baradey’in önerisini kabul etmeyen İran yönetiminin sorunun müzakere yoluyla çözümünü reddettiği şeklinde değerlendirilmiştir. Bu yeni durumda, ABD, İran’a karşı yeni yaptırım tasarısı üzerinde uluslararası bir uzlaşma arayışına girerken; İran, Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü (TNAR) için ihtiyaç duyduğu yakıtı kendi imkânlarıyla karşılamak için uranyumu %20 oranında zenginleştirme hazırlıklarına başlamıştır.³²

12-13 Nisan 2010 tarihlerinde Washington’da düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi’nde, İran’ın nükleer programı bir kez daha gündeme gelmiştir. ABD, zirveyi İran’a karşı hazırladığı yeni yaptırım karar tasarısına karşı destek bulmak için; Türkiye ve Brezilya ise krizin diplomatik yollarla çözülmesi için uygun bir zemin olarak değerlendirmiş

³¹ Sinan Ülgen, “Güneşte Bir Yer veya Onbeş Dakikalık Şöhret: Türkiye’nin Yeni Dış Politikasını Anlamak”, *The Carnegie Papers*, Aralık 2010, s. 2-3, <<http://carnegieendowment.org>>, (Erişim Tarihi: 10.11.2012); *TODAY’s Zaman Gazetesi İnternet Sitesi*. “IAEA chief: Iran Should Store Enriched Uranium in Turkey”, 9 Kasım 2009, <<http://www.todayszaman.com>>, (Erişim Tarihi: 23.10.2012).

³² Bayram Sinkaya, “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, Haziran 2010, s. 70.

ve bu yolda hareket etmişlerdir.³³ Brezilya lideri Lula da Silva ile Başbakan Erdoğan, İran'ın nükleer programı meselesinde barışçı bir çözüm oluşturma, gerekirse arabuluculuk yapma konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu çerçevede 28 Nisan 2010 tarihinde Tahran'a giden Brezilya Dışişleri Bakanı Amorim, Türkiye ile birlikte arabuluculuk yapmayı önermiştir. İran, Brezilya'nın önerisine olumlu cevap vermiş ve 4 Mayıs 2010 tarihinde nükleer yakıt anlaşmasında Brezilya'nın arabuluculuğunu prensip olarak kabul etmiştir.³⁴ Ülgen'e göre, Tahran'ın bir anlaşmaya varılması halinde bütün başarının Ankara'ya verilmesine razı olmayacağından hareketle, İran'ın Brezilya'yı arabulucu olarak seçtiği iddia edilmektedir.³⁵

Bu gelişmeler üzerine 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalanan Tahran Bildirisi ile uranyum takası konusunda uzlaşmaya varılmıştır.³⁶ Anlaşmanın imzalanmasından sonra Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, düzenlenen basın toplantısında, İran'a uluslararası yaptırımın artık gündemden kalkması gerektiğini ve dolayısıyla Türkiye'nin böyle bir şeyi kabul etmesinin kesinlikle söz konusu olamayacağını “İran, bu adımıyla, uluslararası toplumun beklentilerine olumlu cevap verdiğini göstermiştir. İran'la ilgili şüpheler bertaraf edilmiştir” sözleri ile ifade etmiştir.³⁷

Tahran Bildirisi'ne karşı uluslararası platformdan çeşitli tepkiler gelmiştir. Viyana Grubu ülkelerinden ABD, Tahran Bildirisine karşı ciddi eleştiriler getirmiş ve İran, Türkiye ve Brezilya'nın adımlarının yetersizliğine vurgu yapmıştır. Bunda İsrail lobisinin Amerikan yönetimi üzerindeki etkisi gözardı edilememektedir. Zira nükleer konular İran'la olan sorunlardan yalnızca birini oluşturmaktadır. Bu

210

Security
Strategies
Year: 10
Issue: 20

³³ Bülent Keneş, *İran: Tehdit mi, Fırsat mı?*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 340-341.

³⁴ Bülent Keneş, a.g.k., s. 341.

³⁵ Sinan Ülgen, “Güneşte Bir Yer veya Onbeş Dakikalık Şöhret...”, s. 3.

³⁶ Bildirinin tam ve orijinal metni için bkz: “Joint Declaration of the Ministers of Foreign Affairs of Turkey, Iran and Brazil”, 17 Mayıs 2010, <<http://www.mfa.gov.tr>> (Erişim Tarihi: 05.11.2012).

³⁷ Hakan Albayrak, “Tahran Bildirisi”, *Yenişafak Gazetesi İnternet Sitesi*, 18 Mayıs 2010, <<http://www.yenisafak.com.tr>>, (Erişim Tarihi: 05.11.2012).

açıdan bakıldığında ABD'nin tepkisi daha iyi anlaşılacaktır.³⁸

Tahran Bildirisi'nin hemen akabinde, ABD Dışişleri Bakanı Clinton ve İsraili yetkililerden anlaşmanın yeterli olmadığı yönünde açıklamalar gelmiştir. Tahran Bildirisi'nin içeriğinin yetersiz kaldığı ve uygun olmadığı, takasa tabi olacak miktarın 1200 kg'dan fazla olması (iddiaya göre 2700 kg olması) gerektiği, bu anlaşma ile nükleer programını tamamen sona erdireceğini taahhüt etmemiş olduğu gerekçeleriyle anlaşmanın kabul edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.³⁹

Rusya Devlet Başkanı Medvedev ise bildiriye en başta olumlu yaklaşmış, fakat imzalanan bu anlaşmanın sorunun çözümü için yeterli olmayacağı konusunda uluslararası toplumda oluşan genel kanaat sonucunda fikir değiştirmiş ve bu anlaşmanın “uluslararası kaygıların tümünü gidermede yetersiz kalabileceğini” ifade etmiştir.⁴⁰

Avrupa Birliği (AB) üyeleri ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ise bildiriye ihtiyatla yaklaşmıştır. İran'ın uranyum takası için elindeki az zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye'ye göndermeyi kabul etmesi, olumlu bir adım olarak değerlendirilmesine karşın; Tahran'da imzalanan bildirinin İran'ın nükleer programından kaynaklanan esas sorunları çözmediğini ileri sürülmüş ve sözkonusu adımlar bu nedenle yetersiz bulunmuştur. Ayrıca uluslararası toplum tarafından İran'ın artık somut adım atması istenmiştir.⁴¹

Sonucun bu şekilde olacağı yönünde genel bir beklenti olmasına

³⁸ Christopher Hemmer, “Responding to a Nuclear Iran”, *Parameters*, Autumn 2007, s. 42-53; Kenneth Katzman, “Iran: U.S. Concerns and Policy Responses”, *Congressional Research Service*, June 17, 2013; Kemal İnat ve İsmail Numan Telci. “Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010”, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, s. 82-83.

³⁹ Ramazan Gözen, “Türkiye'nin ABD Politikası 2010”, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, s. 283-284.

⁴⁰ Kemal İnat ve İsmail Numan Telci. “Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010”, s. 79-80.

⁴¹ Bayram Sinkaya, “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, Haziran 2010, s. 74.

rağmen bu bildiri ile ilgili farklı hesapların da olduğu düşünülmektedir. İran, Tahran Bildirisi ile, Türkiye ve Brezilya'nın, uranyum zenginleştirme programına verdiği sözlü desteği kayıt altına almış olacak; anlaşmanın gerekleri yerine getirilmediği takdirde uranyumun koşulsuz olarak İran'a iade edilecek olması nedeniyle İran'ın uluslararası toplumdan istediği objektif garantiyi sağlamış olacaktır. Ayrıca geçen süre zarfında uranyum zenginleştirme faaliyetleri devam edeceğinden, Viyana Grubu'nun cevabı olumsuz olsa dahi İran hiçbir şey kaybetmeyecek ve müzakere etmekten kaçan taraf olarak da suçlanmayacaktır. Böylece İran'a karşı uluslararası yaptırım girişimleri meşruiyetini büyük ölçüde yitirmiş olacaktır.⁴² Ancak Türkiye'nin İran nükleer krizinin çözümü noktasındaki tüm gayretleri uluslararası toplum tarafından eleştirilmiş ve "ABD'nin pişmiş aşına su katmak" şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur.⁴³

3.4. BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 Sayılı Yaptırım Kararı

Türkiye ve Brezilya'nın aracılığıyla imzalanan Tahran Bildirisi'ni yeterli bulmayan ve bildiriye BM Güvenlik Konseyi'nden yeni yaptırım kararı çıkması ihtimali karşısında İran'ın diplomatik bir manevrası olarak yorumlayan ABD, İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam etmesi nedeniyle yeni bir yaptırım uygulanması talebinde bulunmuştur. Türkiye ve Brezilya'nın diplomatik müzakerelere devam edildiği gerekçesiyle yaptırım kararına "hayır" oyu kullanmalarına ve bu yönde girişimlerde bulunmalarına rağmen BM Güvenlik Konseyi'nde 9 Haziran 2010 tarihinde İran'a karşı 1929 sayılı yeni bir yaptırım kararı alınmıştır.⁴⁴

Türkiye ve Brezilya'nın "hayır" oyları oylamanın sonucunu değiştirmemesine rağmen; Türkiye'nin tavrı ABD yönetiminin tepkisini

⁴² İbid., s. 75-76.

⁴³ Armağan Kuloğlu, "İran'ın Nükleer Teknoloji Çıkmazı, Gelişmeler ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 19-20, Temmuz-Ağustos 2010, s. 62. Cengiz Çandar, "ABD'nin Pişmiş Aşına Su Katmak", *Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi*, 21 Mayıs 2010, < <http://www.hurriyet.com.tr> >, (Erişim Tarih: 06.02.2013).

⁴⁴ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekler, "Kaos Senaryolarının Merkezinde İran", s. 12.

çekmiştir. Basına yansıyan haberlere göre; Obama, Türkiye’den “evet değilse bile en azından çekimser kalmasını” istemiştir. Buna rağmen “hayır” oyu kullanılması, Türkiye’nin İran’ı “koruduğu” veya “nükleer programını korumaya çalıştığı” yönünde eleştirilere yol açmıştır.⁴⁵

Güvenlik Konseyi’nde alınan yaptırım kararı, İran’ın daha önce alınan yaptırım kararlarına uymadığını belirterek ve İran’dan vakit kaybetmeden uranyum zenginleştirme işlemlerini, yakıt geri-dönüşümünü ve ağır-su reaktörü inşasını durdurmasını istemiştir. Ayrıca İran’ı, Güvenlik Konseyi’nin isteklerini yerine getirmeye zorlamak amacıyla İran’a karşı daha önce alınan yaptırım kararları kapsamı genişletilmiştir.⁴⁶

4. Eksen Kayması Tartışmaları

Türkiye’nin İran’a yönelik yaptırımlara “hayır” oyu vermesinin ardından başlatılan “eksen kayması” tartışmaları, Türkiye’nin uyguladığı yeni dış politikayla klasik ittifak ilişkilerinden ve Batılı müttefiklerinden uzaklaştığı ve bölgedeki yeni aktivizmiyle Orta Doğululaştığı iddiası etrafında şekillenmiştir.⁴⁷ Bu tartışmalar, ABD’li ve bazı Avrupalı gazeteci, yazar, akademisyen ve entelektüeller tarafından dile getirilmiş; köşe yazılarında Türkiye’nin Batı’dan Doğu’ya doğru eksen kaymasında olduğunu ileri sürülmüştür. Bu yazıların ve görüşlerin önemli bir kısmında⁴⁸, bunun ABD ve İsrail gibi stratejik müttefikleriyle eskiden

⁴⁵ ABD’nin bu dönemde Türkiye’ye karşı yaptığı eleştirilerin nedeni sadece Tahran Bildirisi değildir. Asıl sorun, özellikle Erdoğan ve Davutoğlu’nun nükleer silahsızlanma konusunda “eşitlik-adalet-bölgesel düzeyde nükleer silahsızlanma” görüşlerini ileri sürmesi ve bu görüşleriyle İsrail’in nükleer silahlarını gündeme getirmesi olmuştur. Buna Türkiye, İsrail ve ABD’yi bir kez daha karşı karşıya getiren Mavi Marmara Krizi’ni eklemek gerekmektedir. Bkz. Ramazan Gözen, “Türkiye’nin ABD Politikası 2010”, s. 281-282.

⁴⁶ *IAEA Resmî İnternet Sitesi*. “Resolution 1929 (2010) Adopted by the Security Council at its 6335th meeting, on 9 June 2010”, 9 Haziran 2010, <<http://www.iaea.org>>, (Erişim Tarihi: 10.11.2012).

⁴⁷ Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Ed.), *Türk Dış Politikası Yılı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, s. 28-30.

⁴⁸ Batı dünyasında Eksen Kayması konusunda yazılan makale ve yazıların başlıklarından dikkat çekici olanlar şunlardır: “Batı Türkiye’yi Nasıl Kaybetti?”,

olduğu türde iş birliği yapmamasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir.⁴⁹

Esasında Türkiye'nin İran diplomasisi ve bunun Ankara ile Batılı müttefikleri arasında yarattığı bölünmeyi izole bir olay olarak değerlendirmek yanlıştır. Türkiye'nin son dönemde yürüttüğü “merkezî güç olma” ve “düzen koyucu olma” vizyonu etrafında şekillenen dış politikasının yaşadığı dönüşüm, Orta Doğu'da artan şekilde belirleyici bir rol üstlenmeye başlaması ile açıklanabilir. Bu dönüşüm Türkiye ile geleneksel müttefikleri arasında bir dizi konuya dair anlaşmazlıklar meydana getirmiştir. Türkiye'nin İsrail politikası⁵⁰, Hamas ile olan ilişkileri, Suriye'ye yönelik girişimleri ve Irak'taki karmaşık rolünün yanı sıra, yeni NATO Genel Sekreteri'nin seçimi, Karadeniz'de iş birliği ve füze kalkanı projesindeki anlaşmazlıklar bunlara örnektir.⁵¹

Ülgen'e göre; Türkiye'nin yeni dış politikasının arka planında, Türkiye'nin kimliğinin ve uluslararası rolünün yeniden kavramsallaştırılması, dış ilişkilerinin güvenlik ekseninden çıkması ve dış ticaret ile ekonomik faktörlerin ağırlık kazanması gibi pek çok farklı ama birbiriyle bağlantılı unsur yer almaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu'da daha aktif bir rol üstlenmeye ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlamasına bağlı olarak gelişen politikasının temelinde Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği “Stratejik Derinlik Doktrini” yatmaktadır⁵². Davutoğlu, Türkiye'nin sadece kendisi için değil,

“Türkiye Batı'yı Terk Ederse Neler Olur?”, “Türkiye Artık Bir Müttefik Değil”, “Türklerin Doğu'ya Dönüşü”, “Türkiye'nin İran ve İsrail'e Kaygı Verici Vaklaşımı”, vb. Bkz. Cengiz Çandar, “Türk Dış Politikasında “Eksen” Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, *Seta Analiz*, Ocak 2010, s. 4.

⁴⁹ Ramazan Gözen, “Türkiye'nin ABD Politikası 2010”, s. 289.

⁵⁰ Türkiye'nin İsrail politikası 2008 yılında İsrail tarafından Gazze'de başlatılan Dökme Kurşun Harekâtına gösterdiği tepki ve 2009'ta “one minute” olayı ile hızla değişmeye başlamıştır. Bkz. Kemal İnat ve İsmail Numan Telci. agk., s. 128-134; Kemal İnat ve İsmail Numan Telci. “Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010”, s. 106-114.

⁵¹ Sinan Ülgen, “Güneşte Bir Yer veya Onbeş Dakikalık Şöhret:..., s. 4-6.

⁵² Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, “çok boyutluluk” ve “sıfır sorun” olarak tanımladığı dış politika anlayışı Türkiye'nin stratejik vizyonunu yansıtmaktadır. Bkz. Kemal İnat, “Türkiye'nin Son Dönem İran Politikası: Barış ve Kalkınma İçin Karşılıklı

komşu bölgeler için de güvenlik ve istikrar sağlaması gerektiğine işaret ederek Türkiye'nin kendi güvenliğini ve istikrarını çevresinde düzen, güvenlik ve istikrara yönelik daha etkin ve yapıcı bir rol üstlenmesi ile sağlayabileceğini düşünmektedir.⁵³

Ülgen, Türk dış politikasının değişikliğini ülkenin AB üyeliği hedefinin kaybedilmesine bağlamaktadır. Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğe ehil olduğuna dair gittikçe artan şüphe, Türkiye'nin AB üyesi Güney Kıbrıs ile çözümlenemeyen sorunları, üyelik mevzusunun Almanya ve Fransa gibi ülkelerdeki hırçın tartışmalar ışığında siyasallaşması bu gelişmelere örnektir. Ayrıca Türk siyasi karar alıcılarının Türkiye'yi İslam dünyasının lideri olarak görmesi ve Orta Doğu'daki rolünü de ülkenin açık kaderi olarak değerlendirmeleri aynı amaca hizmet etmektedir. Başbakan Erdoğan'ın, Arap dünyasında hızla yükselen popülaritesi ve Türkiye'nin resmî söyleminde gittikçe artan İsrail karşıtı ton, bunun işaretleri olarak görülmektedir.⁵⁴ Bu dönemde, Türkiye'de İslam ve Osmanlı geçmişine saygı ve hayranlık duyan bir sosyal sınıfın ortaya çıkması, bu yön değişiminin özellikle Osmanlı'nın eski toprakları olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika doğru yönelmesine yol açmıştır.⁵⁵

Kardaş'a göre de, Türkiye'nin dış ilişkilerinin güvenlik ekseninden çıkması, Türk Dış Politikasının dönüşümünü etkilemiştir. Türkiye'nin gittikçe azalan tehdit algıları ve komşularıyla yürütmek istediği "sıfır sorun" politikası, Türkiye'nin kendini uluslararası topluma bağımlı hissettiği ve aynı ekseninde düşündüğü savunma önceliklerini arka plana atmıştır.⁵⁶

Bağımlılık", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 10, Ekim 2009, s. 9-10. Sinan Ülgen, "Güneşte Bir Yer veya Onbeş Dakikalık Şöhret...", s. 5.

⁵³ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, s. 79.

⁵⁴ Sinan Ülgen, "Güneşte Bir Yer veya Onbeş Dakikalık Şöhret...", s. 5-6.

⁵⁵ Aylin Ünver Noi, "Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 48, Aralık 2012, s. 11; Tark Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?", *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, 2008, s. 4.

⁵⁶ Şaban Kardaş, "Turkey: Redrawing the Middle East Map or Building Sandcastles?",

Son olarak ülkenin ekonomik dönüşümü ile birlikte dış ticaret ve ekonomik faktörlerin Türk Dış Politikasında ağırlık kazanması, Türk Dış Politikasında yaşanan dönüşümün sebeplerinden biri olmuştur. Davutoğlu, “karşılıklı bağımlılığın” Orta Doğu’da çatışmaların çözümlenmesi ve barışın inşa edilmesi için bir araç olarak hizmet etmesinin yanında; Türk ihracatı ve girişimcileri için yeni piyasalar açtığını söyleyerek bu konuya vurgu yapmaktadır.⁵⁷ “Eksen kayması” tartışmalarını Başbakan Erdoğan “İsrail destekli uluslararası medyanın Türkiye aleyhine kara bir propagandası” olarak⁵⁸, Davutoğlu ise “psikolojik baskı” unsuru olarak nitelendirmiş olmalarına rağmen,⁵⁹ Türkiye’nin yeni dış politikasının sorunlu olduğunu ve bu anlamda bir “eksen kayması”nın meydana geldiğini ileri sürenler de mevcuttur.⁶⁰

Sonuç olarak, Tahran Bildirisi ile Türkiye’nin 1929 Sayılı Yapıtırım Kararı’nı eksen kayması çerçevesi yerine dersler alınması gereken bir çerçeveden bakmak daha sıhhatli sonuçlar vereceği kanaatindeyiz.

5. Füze Kalkanı Projesi (FKP)

Balistik füzelerin kullanım aşamasında yok edilmesi esasına dayanan ve 1980’li yıllardan itibaren ABD’nin güvenlik politikalarında yer bulan “Füze Savunma Sistemi”nin özünü Füze Kalkanı Projesi (FKP) teşkil etmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve tehdit tanımının değişmesiyle beraber rafa kaldırılan FKP, 2000 yılında Yeni Muhafazakârların iktidara gelmesi sonrasında önleyici müdahale anlayışı çerçevesinde tekrar gündeme gelmiştir.⁶¹ 17 Eylül 2009’da ABD Başkanı Obama, devralınan projenin “Avrupa Balistik Füze Savunma

Middle East Policy, Cilt 17, Sayı 1, Bahar 2010, s. 118.

⁵⁷ Kemal Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: the Rise of the Trading State”, *New Perspectives on Turkey*, No 40, 2009, <<http://www.esiweb.org>>, (Erişim Tarihi: 28.11.2012), s. 42.

⁵⁸ Burhanettin Duran, a.g.k., s. 30.

⁵⁹ Ahmet Davutoğlu, “Eksen Kayması Diyen ‘Siz Karışmayın’ Demek İstiyor”, 05.08.2010, <<http://t24.com.tr>>, (Erişim Tarihi: 28.11.2012).

⁶⁰ Şaban Kardaş, a.g.m., s. 28.

⁶¹ Arif Başbaşoğlu, “Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 34, Ekim 2011, s. 75.

Programı” ayağı yerine “Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım” adı altında yeni bir programın hayata geçirileceğini açıklamıştır.⁶² Böylece Avrupa kıtasının füze savunmasına yönelik “Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım” ile ABD, İran’ın balistik füze tehdidine karşı kendi ana kıtasını uzun menzilli balistik füze tehdidine karşı korurken, yakın zamanda Avrupa’daki müttefiklerine karşı oluşabilecek füze tehdidine karşı da tedbir alabileceğini değerlendirmektedir.

Bu süreçte Obama yönetimi FKP’nin Rusya’ya karşı herhangi bir tehdit değil; bilakis artan İran tehdidine karşı savunma gücünü arttırmak yönünde bir tedbir olduğunu da sürekli dile getirmektedir.⁶³ Özetle bugün İran’a yönelik olduğu açık olarak değerlendireceğimiz FKP’nin en önemli parçalarından biri olan radar sistemlerinin Türkiye topraklarına yerleştirilmesi kararı, Eylül 2011’de Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından resmen açıklanması, Türk-İran ilişkilerinde yeni bir sıkıntı yaratmıştır.⁶⁴

⁶² Bugün NATO’ya taşınmış olan ve Füze Kalkanı olarak bilinen bu proje ile Obama yönetimi, İran tehdidine karşı Avrupa’yı kısa ve orta menzilli füzelere karşı daha düşük maliyetli çözüm getirebilecek bir sistem üzerine odaklanmıştır. “Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım”, üç ayaklı bir yapıdan meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi ABD’nin “Aegis” adı verilen ulusal füze savunma sistemidir. Bir diğer unsur ise, NATO’ya üye Almanya, Fransa, İngiltere vs. gibi ülkelerin kendi millî füze savunma sistemleridir. Son unsur ise NATO’nun geliştirmekte olduğu “Aktif Katmanlı Saha Balistik Füze Savunma” programıdır. Bu program güncelleştirilerek testleri yapılacak ve NATO komuta-kontrol sistemleri ve kullanılmakta olan haberleşme ağı ile entegre edilecektir. Bu suretle füze savunma sistemi ile muhtelif NATO ve millî füze savunma sistemleri arasında etkili bir bilgi alışverişine imkân sağlayan bir hale getirilecektir. Bkz. M. Selin Bölme, “NATO Zirvesi Ve Füze Kalkanı Projesi”, *Seta Analiz*, Aralık 2010, <<http://www.setav.org>>, (Erişim Tarihi: 24.06.2013), s. 7-8; Serdar Erdurmaz, “NATO Füze Savunma Sistemi Türkiye’nin Gereksinimlerini Karşılama Yeterli mi?”, 27 Kasım 2010, <<http://www.turksam.org>> (Erişim Tarihi: 06.12.2012).

⁶³ *The White House Resmî İnternet Sitesi*. “Fact Sheet on U.S. Missile Defense Policy A “Phased, Adaptive Approach” for Missile Defense in Europe”, 17 Eylül 2009, <<http://www.whitehouse.gov>>, (Erişim Tarihi: 06.12.2012).

⁶⁴ Mustafa Kibaroglu, “2012 Baharında Türkiye’nin Ortadoğu’daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 40, Nisan 2012, s. 70.

5.1. İran'ın Balistik Füze Çalışmaları

Hâlihazırda İran'ın kısa menzilli balistik füze gücünün temelini oluşturan nükleer, kimyasal ve tahrip gücü yüksek patlayıcı başlık takılabilen füzeleri⁶⁵ Tahran'ın nükleer çalışmalarıyla birleşince, ABD'nin yanı sıra bölge ülkelerinin de İran'a yönelik tehdit algılarını güçlendirmektedir.⁶⁶

Öte yandan İran 2009 yılı Şubat ayında kendi kabiliyetleriyle ilk yerel uydusu olan Omid'i uzaya yerleştirmiştir.⁶⁷ Bu gelişmeler İran'ın uluslararası toplumda nükleer savaş başlıkları taşıma kapasitesine sahip kıtalararası balistik füze (ICBM) geliştirebileceği endişesine yol açmıştır. Amerikan kaynakları bu gelişmeler üzerine İran'ın Şahap-5 ve Şahap-6 olarak adlandırılan ICBM geliştirdiğini ve bu tip bir füzeyi 2015 yılında test edebileceğini iddia etmiş olsalar da, açık kaynaklara sızdırılan yorumlardan İran'ın 2015 yılında ICBM tipi bir füze denemesi yapmasının neredeyse imkânsız olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸

ABD, İran'ın 10.000 km'den daha uzun menzile sahip ICBM imkânına 2015 yılından önce kavuşamayacağı gerekçesiyle ve ekonomik gerekçelerle ilk aşamada İran'ın kısa ve orta menzilli

⁶⁵ Şahap-1 füzelerinin sayısının 100-400 arasında olduğu, nükleer yük taşıma kapasitelerinin yetersiz olduğu değerlendirilen Şahap-2 füzelerinin sayısının ise 100 ilâ 170 arasında olduğu belirtilmektedir. İran, menzili 1300 km ve 1000 kg'lık patlayıcı taşıma kapasitesi olduğu tahmin edilen Şahab-3 füzelerinin sayısının ABD Hava Kuvvetleri'ne bağlı Ulusal Hava ve Uzay İstihbarat Merkezi'nin 2009 yılı tahminlerine göre 100'den fazla olduğu değerlendirilmektedir. Son olarak İran'ın Balkanlar, Doğu Avrupa, Körfez bölgesi ile İsrail'i vurabilecek 2000 km menzilli Siccil-1 ve Siccil-2 füzelerini sırasıyla 2008 sonları ile Mayıs 2009'da başarı ile test etmiştir. Bkz. Andrew Feickert, "Iran's Ballistic Missile Capabilities", *CRS Report for Congress*, 23 Ağustos 2004, s.1-3, <<http://fpc.state.gov>>, (Erişim Tarihi: 21.12.2012); *Iranwatch Resmî İnternet Sitesi*. "Iran's Ballistic Missile Program", Mayıs 2012, <<http://www.iranwatch.org>>, (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

⁶⁶ M. Selin Bölme, a.g.m., s. 12-13.

⁶⁷ a.g.m., s. 13; Bülent Keneş, a.g.k., s. 354.

⁶⁸ Ömer Çay, "İran'ın Balistik Füze Kabiliyetleri Üzerine Bir Analiz", *Ekopolitik Resmî İnternet Sitesi*, 2009, <<http://www.ekopolitik.org>>, (Erişim Tarihi: 27.12.2012).

füzelerine, daha sonra ICBM'lere karşı önlem alınması yönünde karar almış ve bunu FKP ile hayata geçirmeye başlamıştır.⁶⁹

5.2. Türkiye'nin NATO Füze Savunma Sistemindeki Rolü

Türkiye'nin İran'dan kaynaklanan balistik füze tehdidine yakınlığı, kendisine FKP'de iki önemli rol yüklemektedir. Birincisi, atılan kıtalararası ve orta menzil balistik füzelerin ilk fırlatılma ve yükselme safhasında imha edilmesin sağlayacak tesislerin kurulması için üs teşkil etmesidir. İkincisi ise, fırlatma ve yükselme safhasında imha edilemeyen hasım füzenin uzay boşluğunda uçuş safhasında takibini sağlamaya yönelik radar zincirinin ilk halkasını teşkil ederek mümkün olduğu kadar erkenden balistik füze hakkındaki bilgileri alınmasının sağlanması ve füzenin takip ve imhası için zincirin diğer halkalarına aktarılmasını gerçekleştirmesidir.⁷⁰ Bu kapsamda ABD tarafından NATO balistik füze sistemine tahsis edilen X-band radarının Doğu Avrupa yerine Türkiye'ye konuşlandırılması zaman açısından kritik konum oluşturmaktadır.⁷¹

5.3. NATO Füze Savunma Sisteminin Siyasi Sorun Hale Gelmesi

Lizbon'da yapılacak NATO Zirvesi öncesi Türkiye'nin NATO üyeliğine yönelik en önemli tartışma konusu FKP oluşturmuştur. Zira Ankara'nın İran'ın nükleer programına ilişkin tutumu, Batılı müttefiklerinden büyük ölçüde ayrılmıştır. Bu ortamda NATO'nun FKP'si Türkiye açısından sadece teknik ya da askerî bir konu olmaktan çıkmış; ülkeyi uzun erimli sonuçlar doğuracak temel bir stratejik tercihin eşiğine getirmiştir.⁷²

İran'ın balistik füzelerine karşı Türkiye'nin FKP kapsamında kendi topraklarında 1000 kilometre bandındaki radarların yerleştirilmesi için vereceği cevap, eksen kayması tartışmalarının baskısı altında

⁶⁹ Mark Fitzpatrick, "Iran: The Fragile Promise of the Fuel-Swap Plan", *Survival*, Cilt 52, Sayı 3, Haziran-Temmuz 2010, s. 6.

⁷⁰ Serdar Erduramaz, a.g.m.

⁷¹ Sıtkı Egeli ve Serhat Güvenç, a.g.m., s. 26.

⁷² a.g.m., s. 25.

Türkiye'nin NATO'ya bağlılığı ve ABD ile ilişkilerin geleceği açısından da önem arz ediyordu. Ancak asıl olarak sorun, tehdidin İran olarak tanımlanmasından kaynaklanmıştı. Zira 2010'da onaylanan yeni Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'nde İran'ı öncelikli tehdit yerine iş birliği ve ortak vizyon oluşturulan yeni müttefiklerden biri olarak tanımlayan Ankara, bir ay geçmeden İran'ı doğrudan tehdit gösteren bir projeye onay vermek istememekteydi.⁷³ Doğal olarak bu durum Türkiye'nin son yıllarda geliştirmeye çalıştığı "komşularla sıfır problem politikasına", "barış vizyonuna", "yumuşak güç anlayışına" ve İran dâhil tüm bölgeyle yakın ilişkiler geliştirilmesi hedefine zarar verecek bir süreci işaret etmekteydi. NATO gibi askerî bir örgütün "sert güç anlayışı" ve "ABD ağırlıklı politikası" Türkiye'nin işini zorlaştırmaktaydı.⁷⁴

Türkiye'de ister istemez İran ile NATO arasında bir tercih yapılacakmış algısı oluşmuştu. Bu sebeplerden dolayı Türkiye, kısmen NATO ülkelerini uyarmak, kısmen de Türk kamuoyunu teskin etmek amacıyla; FKP bağlamında hiçbir ülkenin adının tehdit kaynağı olarak zikredilmemesi, füzelerin tüm NATO topraklarının savunmasını kapsayacak şekilde konuşlanması ve Türkiye'nin tüm topraklarının füze savunma kapsamına girmesi hususunda çekincelerini dile getirmiştir.⁷⁵

Ancak NATO'nun yeni stratejisi ve FKP ile, Türkiye, 1 Mart 2003 kararında olduğu gibi bir kez daha Batılı müttefiklerinin talepleri ile Doğu'daki hassas dengeler arasında sıkışmıştır. Zira Türkiye'nin hem iç ve dış politika bağlamında, hem de güvenlik ve ekonomik istikrarı açısından, NATO ve uluslararası sistemine ne kadar bağımlı olduğu açıktır.⁷⁶

Neticede NATO'nun yeni stratejik konsepti ve buna bağlı FKP, Lizbon Zirvesi'nde Türkiye'nin de olumlu oyu ile kabul edilmiştir. Bu kararlar, Türkiye, Batı bloğu içinde olmaya devam ettiğini, NATO ve

⁷³ M. Selin Bölme, a.g.m., s. 15.

⁷⁴ Ramazan Gözen, "Türkiye'nin ABD Politikası 2010", s. 291.

⁷⁵ a.g.m., s. 291-292.

⁷⁶ Ramazan Gözen, "Uluslararası Politika Manivelası Olarak Füze Kalkanı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 26, Şubat 2011, s. 41; Arif Başbaşoğlu, a.g.m., s. 78.

uluslararası sistem içindeki konumunun değişmediğini, bir eksen kayması olmadığını ve Türkiye-ABD model ortaklığının NATO bağlamında devam ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır.⁷⁷ Ancak bu kararın Türkiye'nin yeni dış politikasını zora sokabileceği ve Füze Kalkanı'na ait radar veya füzelerinin Türkiye'ye konuşlandırılmasının güvenlik risklerini de artıracığı göz ardı edilmemelidir.⁷⁸

5.4. İran'ın Füze Kalkanı Projesine Göstermiş Olduğu Tepki

İran'ın nükleer programı çevresinde devam eden tartışmalar, 2011 yılında FKP'nin en önemli parçalarından biri olan radar sistemlerinin Malatya-Kürecik'e kurulması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin son dönemde izlediği "Komşularla Sıfır Anlayışı" politikasına bağlı olarak yaklaşan Türk-İran ilişkilerinin yüksek seviyede sürdürülebilirliğinin kolay olamayacağını göstermiştir.⁷⁹

Radar sisteminin Malatya-Kürecik'e kurulmasının ardından İran Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Emir Ali Hacizade 2011 Kasım ayı içinde, İran'a karşı olası saldırıda ilk önce Türkiye'deki "NATO Füze Kalkanı Sistemini" hedef alacaklarını ve bu sistemin İsrail'i koruma amaçlı olduğunu dile getirmiştir.⁸⁰

2011 Aralık ayında bu sefer İran Meclisi Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Komisyonu Başkan Vekili Hüseyin İbrahimi, İran ordusunun Türkiye'ye konuşlandırılmasına karar verilen FKP'nin Malatya'ya kurulması planlanan radar kısmını etkisizleştirmek için gerekli hazırlıkları yaptığını da belirtmiştir.⁸¹ Yani İran bu gelişmelere şiddetle tepki göstermiş ve Türkiye İran ilişkilerinin bu ekseninde kolay yürümeyeceğini bu vesile ile ortaya koymuştur.

⁷⁷ Ramazan Gözen, "Türkiye'nin ABD Politikası 2010", s. 292.

⁷⁸ Ramazan Gözen, "Uluslararası Politika Manivelası Olarak ...", s. 42.

⁷⁹ Bülent Keneş, a.g.k., s. 14.

⁸⁰ *Milliyet Gazetesi İnternet Sitesi*. "İran: Malatya'daki Füze Kalkanı Sistemini Vururuz", 12 Aralık 2011, <<http://gundem.milliyet.com.tr>>, (Erişim Tarihi: 26.12.2012).

⁸¹ *Habertürk Gazetesi İnternet Sitesi*. "İran'dan Tehdit: Malatya'yı Vururuz!", 11 Aralık 2011, <<http://www.haberturk.com>>, (Erişim Tarihi: 26.12.2012).

6. Sonuç

Türkiye'nin İran nükleer krizine barışçıl çözüm bulma çabaları ve akabinde FKP'nin önemli parçalarından biri olan radar sistemlerinin Türkiye topraklarına yerleştirilmesi, Türkiye'nin bölgesel politikalarının önündeki engelleri göstermesi ve kendi gücünün sınırlarını hatırlatması bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin İran'a karşı NATO'nun ABD öncülüğünde geliştirdiği FKP Türkiye'nin güvenlik bağlamında Batı ittifakıyla bağlarını sürdürmeye devam edeceği göstermiştir. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin ileride yapılacak müzakerelerde alacağı rol açısından uluslararası aktörleri bölgeden dışlama reflekslerinin kırılmaya başladığını ortaya koymuştur. Türkiye, İran nükleer krizinde yapıcı bir rol oynayabilmek için bundan sonra stratejik müttefiki olan ABD ile sınır komşusu İran arasında tarafsız kalarak iki tarafla da dengeli ilişkiler sürdürmeye çalışmalıdır. Türk karar vericiler bu noktadan sonra bir kez daha "eksen kayması" tartışmalarına maruz kalmadan Türk dış politikasının önceliklerini gerçekçi temellere oturtmalıdır.

Sonuç itibarıyla İran ile Türkiye arasında kültürel ve dinsel farklılıklar/çekişmelerden kaynaklanan sürekli rekabet hali, Malatya'ya yerleştirilen radar sistemi ile bir kez daha kendini göstermiştir. Realist politikanın bir gereği olarak gücün ne zaman ve ne şekilde yön değiştireceğinin bilinmediği, güç mücadelesinin de sürekli olacağı görülmüştür. Ülkelerin kendi iradesini kabul ettirmek için elindeki ileri teknoloji silah gücünü bir koz ve yaptırım aracı olarak kullanabileceği de unutulmamalıdır. Bu temel stratejik anlayışın doğal bir gereği olarak, TSK'nin uzun vadeli stratejik silah sistemleri tedarik programı kapsamında, bu tür füze savunma sistemlerine sahip olması bir ihtiyaç ve gereklilik olarak değerlendirilmektedir.⁸² Bu bağlamda Türkiye'nin kendi "Millî Füze Savunma Sistemini" kurması, yüksek teknolojiyle mütecehhez, caydırıcı ve dışa bağımlı olmayan bir orduya sahip olması,

222

Security
Strategies
Year: 10
Issue: 20

⁸² *SDE Resmî İnternet Sitesi*. "NATO Füze Savunma Sistemi ve Türkiye", Temmuz 2011, s. 20, <<http://www.sde.org.tr>>, (Erişim Tarihi: 26.12.2012).

hem kendi ulusal güvenliği, hem de bölge barışı için bir gereklilik olarak görülmelidir. Türkiye'nin "Millî Füze Savunma Sistemi"ni kurup bunu NATO bünyesinde geliştirme ve FKP'ye entegre etmesi bu konuda Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltması açısından önemlidir.

Summary

Iranian nuclear crisis started in 2002, with the emergence of secret nuclear power plants. This crisis continues to be one of the most important security problems in the agenda of the international community. The US-led Western powers argue that Iran's nuclear program is for military purposes, whereas Iran claims that its nuclear activities are for civilian purposes. Iran sees its nuclear program serving as a rational instrument of foreign policy to become the leading power of the region. Therefore, relations between Iran and the Western world get worse with each passing day due to this nuclear crisis. As a result, the look for solution in the international platform initiatives and discussions has transformed Iran's nuclear program into an international crisis. The crisis has become more and more complex, while international actors' attitude towards Iran's nuclear program was shaped within the framework of the perceptions of threat.

On the other hand, since the 2000's Turkey's desire to solve the problems with its neighbors using diplomacy, dialogue and the economic sense of mutual dependency has determined its position on the Iranian nuclear crisis. Contrary of the tendency of Western powers for sanctions against the Iranian government's nuclear policy, the Turkish decision-makers have adopted a softer style. In this context, in 2010, with the joint venture Turkey and Brazil, Tehran Declaration was signed with Iran but this didn't contribute to the solution of the crisis. Then, Turkey's negative vote to the UN Security Council's No. 1929 Sanction Decision has led to criticisms, arguing that Turkey was trying to protect Iran's nuclear program and has triggered "shift of axis" debate. In the ongoing debate, some argues that Turkey's recent regional initiatives have altered its traditional foreign policy priorities.

In this context, NATO Summit in Lisbon and its “Missile Shield Project” which was discussed within the framework of the Alliance’s new Strategic concept in 19-20 November 2010 became a testing ground for Turkish foreign policy. At the end of the summit, Ankara approved of “Missile Shield Project” which would be deployed against Iran ballistic missiles. This approval, in a way, removed the uncertainty surrounding Turkey’s future within the Western security community. With this decision, Turkey wanted to show that it has not changed its position in the international system, even though its foreign policy in the last decade was marked by continual pursuit of autonomy at regional and international levels. Having renewed its commitment to NATO, Ankara, on the other hand, risked its relations with Iran. This has shown that relations between Turkey and Iran cannot be sustainable at a high-level. Turkey should work to maintain a balanced relationship and remain neutral with neighboring Iran and its strategic ally USA, if it wants to play a constructive role in the Iranian nuclear crisis.

224

Security
Strategies
Year: 10
Issue: 20

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Hakan. “Tahran Bildirisi”, *Yenişafak Gazetesi İnternet Sitesi*, 18 Mayıs 2010, <<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/tahran-bildirisi/22347>>, Erişim Tarihi: 05.11.2012.

BAĞCI, Hüseyin ve Bayram SINKAYA. “Türkiye-İran İlişkileri: Güvenlik Perspektifinden Bir Değerlendirme”, Eylül 2005, <<http://www.academia.edu>>, Erişim Tarihi: 08.02.2012.

BAŞBAŞOĞLU, Arif. “Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 34, Ekim 2011.

BÖLME, M. Selin. “NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi”, *Seta Analiz*, Aralık 2010, <<http://www.setav.org/ups/dosya/57436.pdf>>, Erişim Tarihi: 24.06.2012.

CHIPMAN, John. “Nuclear Programmes In The Middle East: In the shadow of Iran”, *The International Institute for Strategic Studies (IISS) Press Statement*, 20.05.2008, <<http://www.iiss.org>>, Erişim Tarihi: 15.10.2012.

- ÇANDAR, Cengiz. “Türk Dış Politikasında “Eksen” Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, *Seta Analiz*, Ocak 2010a.
- ÇANDAR, Cengiz. “ABD’nin Pişmiş Aşına Su Katmak”, *Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi*, 21 Mayıs 2010, <<http://www.hurriyet.com.tr>>, Erişim Tarihi: 06.02.2013.
- ÇAY, Ömer. “İran’ın Balistik Füze Kabiliyetleri Üzerine Bir Analiz”, *Ekopolitik Resmî İnternet Sitesi*, 2009, <<http://www.ekopolitik.org>>, Erişim Tarihi: 27.12.2012.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Cilt 10, Sayı 1, 2008.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. “Eksen Kayması Diyen ‘Siz Karışmayın’ Demek İstiyor”, 05.08.2010, <<http://t24.com.tr>>, Erişim Tarihi: 28.11.2012.
- Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 17.09.2013
- DOSTER, Barış. “Türk Dış Politikası ve Bölgesel Güç Olma Çabası”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 42, Haziran 2012.
- DURAN, Burhanettin. “Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, Burhanettin DURAN, Kemal İNAT, Mesut Özcan (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, 15-66.
- EGELİ, Sıtkı ve Serhat GÜVENÇ. “NATO’nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 40, Nisan 2012.
- Enerji Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, <<http://www.enerji.gov.tr>>, Erişim Tarihi: 14.10.2013.
- ERALP, Atila ve Özlem TÜR. “İran’la Devrim Sonrası İlişkiler”, Meliha Benli Altunışık (Ed.), *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik, Güvenlik*, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, 67-102.
- ERDURMAZ, Serdar. “NATO Füze Savunma Sistemi Türkiye’nin Gereksinimlerini Karşılama Yeterli mi?”, 27 Kasım 2010, <<http://www.turksam.org/tr/yazdir2257.html>>, Erişim Tarihi: 06.12.2012.
- FEICKERT, Andrew. “Iran’s Ballistic Missile Capabilities”, *CRS Report for Congress*, 23 Ağustos 2004, <<http://fpc.state.gov>>, Erişim Tarihi: 21.12.2012.
- FITZPATRICK, Mark. “A Prudent Decision on Missile Defence”, *Survival*, Cilt 51, Sayı 6, Aralık 2009-Ocak 2010.

- FITZPATRICK, Mark. "Iran: The Fragile Promise of the Fuel-Swap Plan", *Survival*, Cilt 52, Sayı 3, Haziran-Temmuz 2010.
- GÖZEN, Ramazan. "Uluslararası Politika Manivelası Olarak Füze Kalkanı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 26, Şubat 2011a.
- GÖZEN, Ramazan. "Türkiye'nin ABD Politikası 2010", Burhanettin DURAN, Kemal İNAT, Mesut Özcan (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011b, 267- 332.
- GÜRKAŞ, Berna. "Türkiye-İran İlişkileri", Kenan DAĞCI ve Atilla SANDIKLI (Ed.), *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007, 219-257.
- HABERTÜRK Gazetesi İnternet Sitesi. "İran'dan Tehdit: Malatya'yı Vururuz!", 11 Aralık 2011, <<http://www.haberturk.com>>, Erişim Tarihi: 26.12.2012.
- HEMMER, Christopher. "Responding to a Nuclear Iran", *Parameters*, Autumn 2007.
- IAEA Resmî İnternet Sitesi. "Resolution 1929 (2010) Adopted by the Security Council at its 6335th meeting, on 9 June 2010", 9 Haziran 2010, <<http://www.iaea.org>>, Erişim Tarihi: 10.11.2012.
- IRANWATCH Resmî İnternet Sitesi. "Iran's Ballistic Missile Program", Mayıs 2012, <<http://www.iranwatch.org/wmd/wmd-iranmissileessay.htm>>, Erişim Tarihi: 15.03.2013.
- İNAT, Kemal. "Türkiye'nin Son Dönem İran Politikası: Barış Ve Kalkınma İçin Karşılıklı Bağımlılık", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 10, Ekim 2009.
- İNAT, Kemal. "Türkiye'nin İran Politikası 2008", Kemal İNAT, Muhittin ATAMAN, Burhanettin DURAN (Ed.), *Ortadoğu Yıllığı 2008*, İstanbul, Küre Yayınları, 2010, 9-47.
- İNAT, Kemal ve TELCİ İsmail Numan. "Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009", Burhanettin DURAN, Kemal İNAT, Muhittin ATAMAN (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, 95-158.
- İNAT, Kemal ve TELCİ İsmail Numan. "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010", Burhanettin DURAN, Kemal İNAT, Mesut ÖZCAN (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, 69-136.

- KARDAŞ, Şaban. "Turkey: Redrawing the Middle East Map Or Building Sandcastles?", *Middle East Policy*, Cilt 17, Sayı 1, Bahar 2010.
- KARDAŞ, Şaban. "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 5, Sayı 2, 2011.
- KENEŞ, Bülent. *İran: Tehdit mi, Fırsat mı?*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- KATZMAN, Kenneth, "Iran: U.S. Concerns and Policy Responses", *Congressional Research Service*, June 17, 2013.
- KİBAROĞLU, Mustafa. "Enerji mi? Silah mı? Nükleer'in İki Yüzü", *Avrasya Dosyası Nükleer Özel Sayı*, 2005, <<http://www.mustafakibaroglu.com>>, 14.10.2012.
- KİBAROĞLU, Mustafa. "2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 40, Nisan 2012.
- KİRİŞCİ, Kemal. "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of The Trading State", *New Perspectives on Turkey*, No 40, 2009, <<http://www.esiweb.org/pdf>>, Erişim Tarihi: 28.11.2012.
- KULOĞLU, Armağan. "İran'ın Nükleer Teknoloji Çıkması, Gelişmeler Ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 19-20, Temmuz-Ağustos 2010.
- MİLLİYET Gazetesi İnternet Sitesi. "İran: Malatya'daki Füze Kalkanı Sistemini Vururuz", 12 Aralık 2011, <<http://gundem.milliyet.com.tr>>, Erişim Tarihi: 26.12.2012.
- SAHİMİ, Muhammad. "Major Deal Agreed on Tehran Uranium", <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/05/nuke-deal.html>, Erişim Tarihi: 18.05.2013.
- NOİ, Aylin Ünver. "Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 48, Aralık 2012.
- OĞUZLU, Tank. "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?", *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, 2008.
- OĞUZLU, Tarık. "Türk Dış Politikasında Eksen Tartışması: Türkiye Avrupalılaşıırken Avrupa'dan Uzaklaşıyor mu?", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 12, Aralık 2009.

- POYRAZ, Serdar. “Turkish-Iranian Relations: A Wider Perspective”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Policy Brief*, No 37, <<http://www.setav.org>>, Erişim Tarihi: 19.10.2012.
- SANDIKLI Atilla ve Bilgehan EMEKLİER. “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, Bilgesam Yayınları Rapor No: 40, 2012, <<http://www.bilgesam.org>>, Erişim Tarihi: 09.08.2012.
- SDE Resmî İnternet Sitesi. “NATO Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, Temmuz 2011, <<http://www.sde.org.tr>>, Erişim Tarihi: 26.12.2012.
- SİNKAYA, Bayram. “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, Haziran 2010.
- TODAY’s Zaman Gazetesi İnternet Sitesi. “IAEA chief: Iran Should Store Enriched Uranium in Turkey”, 9 Kasım 2009, <<http://www.todayszaman.com>>, Erişim Tarihi: 23.10.2012.
- TÜRKYILMAZ, Oğuz. “Turkey’s Energy Policies: Suggestions for a Change”, *Insight Turkey*, Cilt 12, Sayı 3, 2010. <<http://file.insightturkey.com>>, Erişim Tarihi: 17.10.2012.
- UDUM, Şebnem. “Türkiye’nin İran Nükleer Meselesindeki Siyaseti”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 43, Temmuz 2012.
- ÜLGEN, Sinan. “Preventing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: What Role for Turkey?”, *Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM)*, Discussion Paper Series, Haziran 2010a, <<http://www.edam.org.tr>>, Erişim Tarihi: 19.10.2012.
- ÜLGEN, Sinan. “Güneşte Bir Yer veya Onbeş Dakikalık Şöhret: Türkiye’nin Yeni Dış Politikasını Anlamak”, *The Carnegie Papers*, Aralık 2010, <<http://carnegieendowment.org>>, Erişim Tarihi: 10.11.2012.
- ÜLGEN, Sinan. “Türkiye’nin Nükleer Programının Güvenlik Boyutu: Nükleer Diplomasi ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Politikaları”, *Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM)*, Discussion Paper Series, 2011, <<http://www.edam.org.tr>>, Erişim Tarihi: 18.06.2012.
- YETİM, Mustafa ve Rıdvan KALAYCI. “Türkiye İran İlişkileri: Sıfır Sorun mu? Nükleer Sorun mu?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011.